

Тема 2

Предмет і види економічного аналізу

2.1. Предмет, об'єкти та суб'єкти економічного аналізу

2.2. Принципи економічного аналізу

2.3. Види економічного аналізу

2.4. Зв'язок економічного аналізу з іншими дисциплінами

Питання для самоконтролю

2.1. Предмет, об'єкти та суб'єкти економічного аналізу¹

Предмет і об'єкти економічного аналізу Економічний аналіз – самостійна галузь наукових знань, що має свій предмет і об'єкти дослідження, цільову спрямованість, метод і методику, способи та прийоми для вивчення того суттєвого в предметі й об'єктах, що цікавить науку економічний аналіз та її користувачів.

Сукупним об'єктом вивчення є господарська діяльність підприємства. При цьому економічний аналіз вивчає не саму господарську діяльність (як технологічний, організаційний процес), а економічні результати господарювання (як наслідок економічних процесів).

Взагалі економічні процеси господарської діяльності підприємства є об'єктом дослідження багатьох економічних наук, зокрема, таких як бухгалтерський облік і аудит, економіка підприємства, менеджмент. Один і той самий об'єкт може розглядатися в різних аспектах різними науками.

Виявлення тією чи іншою наукою будь-якої специфічної та вагомої сторони в об'єктах дослідження дозволяє виділити її як самостійну галузь знань і встановити її предмет.

Об'єкт та предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне та часткове (див. рис. 2.1). Об'єкт слід розглядати як об'єктивно існуючу частину матеріального світу, а предмет – як кут зору на об'єкт, вивчення певних його якостей, властивостей, можливостей використання.

Визначення предмету науки – одна з важливих методологічних проблем. У економічному аналізі це питання розглядається вже декілька десятиліть.

¹ Детальніше тлумачення предмету, об'єктів та суб'єктів економічного аналізу розглянуто у статті: Олійник О.В., Райковська І.Т. Розвиток економічного аналізу в умовах трансформаційної економіки // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2006. – № 1 (35). – С. 85-96.

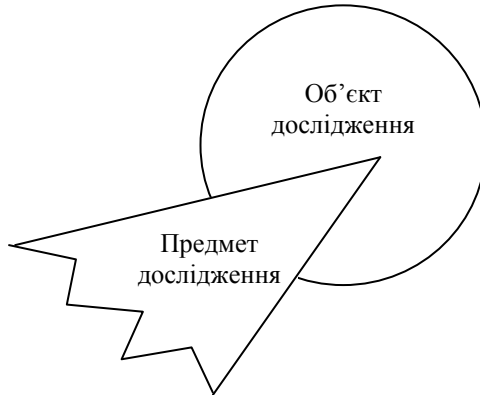

Рис. 2.1. Співвідношення між об'єктом і предметом наукового дослідження²

У спеціальній літературі надаються різноманітні формулювання предмету економічного аналізу. Науковці та практики, по-різному оцінюючи місце і роль економічного аналізу, розходяться у своїх поглядах на його предмет, виділяючи ті чи інші ознаки аналізу як науки.

Всі тлумачення предмету економічного аналізу, які найбільш часто зустрічаються в літературних джерелах, можна поділити на групи:

- ⇒ господарська діяльність підприємств;
- ⇒ господарські процеси та явища;
- ⇒ деталізований склад об'єктів;
- ⇒ інформаційний потік;
- ⇒ причинно-наслідкові зв'язки економічних процесів.

У перших трьох спостерігається ідентифікація предмету економічного аналізу з його об'єктами. Вказані визначення не містять те специфічне, що дозволяє відрізнити економічний аналіз від інших наук. З метою обмеження об'єкта дослідження у деяких дефініціях вказується основне завдання економічного аналізу: оцінка досягнутих результатів і виявлення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. Враховуючи цільове спрямування економічного аналізу, його предмет не можна пов'язувати з об'єктом і станом інформаційної визначеності, оскільки показники (параметри) економічної системи – це не зміст аналізу, а тільки форма, через яку пізнається ця система.

Предмет науки показує, що вивчає дана наука. *Предметом економічного аналізу* в загальному розумінні є причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами і процесами. А саме: кількісне та якісне вимірювання прямих і непрямих, часткових та всезагальних причинно-наслідкових зв'язків у

² Малуґа Н.М. Наукові дослідження в бухгалтерському обліку: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 476 с. – С. 175.

часі та просторі, тобто розкриття сутності та внутрішньої природи або закономірності розвитку явищ і процесів, які відбуваються у діяльності підприємства. Тільки розкривши причинно-наслідкові зв'язки різних сторін діяльності, можна швидко визначити як зміняться основні результати діяльності за рахунок того чи іншого фактору, провести обґрунтування будь-якого управлінського рішення, спрогнозувати розвиток окремих об'єктів, зокрема, зміну суми прибутку, беззбитковий обсяг продажу, запас фінансової стійкості, собівартість одиниці продукції за умов зміни виробничої ситуації.

Предмет економічного аналізу розкривається через його об'єкти.

Економічний аналіз має справу з економічними явищами і процесами, які виражають сутність відносин процесу виробництва, постачання та збуту, управління підприємством, окремими підрозділами, і виробничо-фінансовими результатами їх діяльності:

ресурси → виробництво (виконання робіт, надання послуг) та інша діяльність →
→ продукція (роботи, послуги) → фінансові результати → ресурси...

Відповідно, *об'єктами економічного аналізу* є забезпеченість трудовими, матеріальними та фінансовими ресурсами, ефективність їх використання, економічні результати діяльності суб'єкта господарювання, фінансовий стан, платоспроможність, ліквідність, фінансові результати, обсяг виробництва та продажу, собівартість тощо.

Виділення об'єктів економічного аналізу, окрім предмету, є коректним лише з позицій раціональної організації аналітичної роботи, коли необхідно визначитися стосовно обсягу чи аспектів дослідження.

Суб'єкти економічного аналізу Зростання кількості суб'єктів господарювання різних форм власності вимагає їх наукового групування, оскільки важливою є розробка оптимальної структури управління, яка б враховувала спільні риси й потреби керівництва, а також можливі уніфіковані напрями проведення аналітичної роботи.

Суб'єкти економічного аналізу розглядаються з двох позицій:

⇒ як виконавці – ті, хто безпосередньо організовує та здійснює аналітичну роботу);

⇒ як користувачі – ті, хто використовує результати економічного аналізу.

⇒ Виходячи з інформаційних потреб, користувачів аналітичної інформації можна розділити на дві категорії:

⇒ внутрішні – керівники і спеціалісти різних ієрархічних рівнів суб'єкта господарювання;

⇒ зовнішні: 1) безпосередньо зацікавлені у діяльності підприємства – кредитори, контрагенти, власники, потенційні працівники; 2) непрямо зацікавлені у діяльності суб'єкта господарювання і захищають інтереси першої групи – державні органи, аудиторські служби, контролюючі державні та недержавні органи, інформаційні агентства, профспілкові служби.

Проводить аналіз безпосередньо функціональний службовець – аналітик. Його аналітичні дії погоджуються з потребами (інтересами) користувачів (як зовнішніх, так і внутрішніх)³.

Потреби суб'єктів аналізу є різноманітними (табл. 2.1), при цьому головним є отримання економічної інформації, що дозволяє дати точну оцінку як поточного стану об'єкта, так і очікуваних перспектив його розвитку.

Таблиця 2.1. Суб'єкти і основні об'єкти економічного аналізу

Суб'єкти аналізу	Об'єкти економічного аналізу, що найбільше цікавлять
Власники	Фінансові результати, стійкість фінансового стану, розмір дивідендів, розподіл прибутку та напрями його використання
Адміністрація, персонал	Всі аспекти діяльності підприємства, ефективність використання ресурсного потенціалу
Позичальники	Платоспроможність, кредитоспроможність, ліквідність майна і суб'єкта господарювання в цілому
Постачальники	Фінансовий стан, платоспроможність підприємства
Покупці	Якість, ціни і собівартість продукції (товарів, робіт, послуг), умови їх виробництва, зберігання, поставки, фінансовий стан підприємства
Конкуренти	Особливості технологічного процесу, трудомісткість, собівартість, якісні характеристики продукції, ринкова стійкість підприємства
Податкові органи	Фінансові результати, платоспроможність, обсяг та структура платежів до бюджету

2.2. Принципи економічного аналізу

Для будь-якої науки характерним є визначення базових принципів дослідження, які виражають стан і етику дослідника, регулюють процедурну сторону методології і методики. Вивчення економічних явищ і процесів, пов'язаних з діяльністю підприємств, базуються на принципах економічного аналізу, основними з яких є наведені нижче.

Принцип цільового спрямування – організації і проведенню економічного аналізу має передувати чітке формулювання, розуміння і фіксація базового цільового спрямування (головного завдання) відповідно до

³ Відповідно до освітньо-кваліфікаційних характеристик молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра спеціальності “Облік і аудит” та “Фінанси” випускники можуть працювати на посадах: бухгалтера, касира-експерта, бухгалтера-експерта, бухгалтера-ревізора, аудитора, економіста, економічного радника, консультанта з економічних питань, економіста з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності, економіста з планування, тобто по суті можуть виконувати обов'язки суб'єкта проведення економічного аналізу на підприємстві [Освітньо-кваліфікаційні характеристики молодшого спеціаліста спеціальності “Бухгалтерський облік”, бакалавра, спеціаліста і магістра спеціальності “Облік і аудит” напряму підготовки 0501 – “Економіка і підприємництво”. / Кол. авт. за заг. керівн. А.Ф. Павленка. – К.: КНЕУ, 2004. – 64 с. Освітньо-кваліфікаційні характеристики молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра спеціальності “Фінанси” напряму підготовки 0501 – “Економіка і підприємництво” / Кол. авт. за заг. керівн. А.Ф. Павленка. – К.: КНЕУ, 2004. – 83 с.]

чого структурується аналітична робота. Перед здійсненням економічного аналізу розробляється чітка програма аналітичних робіт в частині завдань, доступних ресурсів, розрахункових алгоритмів, системи показників, очікуваних результатів (див. тему 3).

Принцип науковості передбачає глибоке пізнання об'єктивної реальності функціонування економічної системи, впливу об'єктивних факторів її зміни та розвитку, застосування наукової методики та організації аналітичних досліджень. Рівень науковості методики досягається розвитком методології аналізу та застосуванням його сучасних організаційних систем, новітніх досягнень в теорії та методиці економічних досліджень. Значний прогрес забезпечив широке застосування в економічному аналізі економіко-математичних методів і моделей та комп'ютерної технології обробки економічної інформації.

*Принцип системності*⁴ передбачає дослідження економічних явищ і процесів як складних систем, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та взаємозумовленості. Тобто під системним економічним аналізом розуміють сукупність наукових методів і практичних прийомів розв'язання складних економічних проблем. Системність, як поняття кібернетичного порядку, потребує дослідження об'єкта (діяльності суб'єктів господарювання) як єдиного цілого, єдиної системи, що включає інші складові елементи, які знаходяться у певній взаємодії; об'єкта, що є частиною іншої, вищого рівня системи, у якій він взаємодіє з іншими підсистемами.

Принцип комплексності тісно пов'язаний з принципом системності, але має вужче значення. Він передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних і вихідних (результативних) параметрів, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі й часі, за кількісними й якісними ознаками. При цьому аналітик враховує не лише основні причини та результати, а й побічні.

Системність – поняття змістовніше, ніж комплексність, а тому останнє можна розглядати як важливу складову системного підходу. Методологічна єдність системності та комплексності економічного аналізу знаходить вираження в єдності політичного й економічного, економічного, соціального та економіко-соціально-екологічного; у єдності цілого та його частин; у розробці системи показників; у використанні всіх видів економічної інформації⁵.

⁴ Окремі автори виділяють “ситуаційний аналіз”. У західній методології ситуаційний підхід розглядається як загальнонаукова категорія, рівноцінна за значенням категорії “системний підхід”. Будь-яке економічне явище в господарській практиці завжди ситуаційне і потребує свого системного розгляду. Ситуаційний підхід вимагає від дослідника бути обережним при виборі методології дослідження. Те, що виявилось ефективним в одній ситуації, в іншій, на перший погляд дуже схожій, може бути зовсім непридатним. Тому виявлення та дослідження ситуаційних особливостей об'єкта аналізу по суті є обов'язковою процедурою.

⁵ Детальніше вказані складові розкриті в підручнику Баканов М.И., Мельник М.В., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. / Под ред. М.И. Баканова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 536 с. – С. 15-18.

Принцип періодичності передбачає необхідність систематичного проведення аналітичних досліджень на базі високої їх організації та планування аналітичної роботи.

Принцип достовірності й точності. Аналіз повинен базуватися на достовірній, перевіреній інформації, що реально відображає об'єктивну дійсність, а його висновки – обґрунтовуватися точними аналітичними розрахунками. Точність має бути “розумною”, найбільш цінним є виявлення тенденцій і закономірностей. Достовірність аналітичних досліджень передбачає відсутність арифметичних помилок у розрахунках, правильне застосування методики розрахунку окремих показників, впливу окремих факторів тощо.

При цьому вибір математичного інструментарію має здійснюватися виходячи з доцільності, адже сама по собі складність інструментів не забезпечує якість отриманих результатів і сформульованих висновків.

Принцип обережності й критичності – інформаційна база формується або безпосередньо аналітиком, або надається йому. Відповідно, необхідно обережно відноситися до цінності та достовірності вхідних даних. Виходячи з принципу обережності, результати економічного аналізу не можуть розглядатися як абсолютно об'єктивні, слугувати єдиним і вирішальним критерієм при прийнятті управлінських рішень.

Зрозумілість та адекватність тлумачення досягається через обов'язкове пояснення отриманих результатів дослідження (розрахунків) у вигляді відповідних висновків, коментарів, складання пояснювальних записок. Наявність аналітичних висновків є обов'язковим елементом методики економічного аналізу.

Принцип дієвості полягає в тому, що аналіз активно впливає на хід діяльності й результати, своєчасно виявляє недоліки та упущення, інформує про це керівництво підприємства. Тобто необхідним є практичне використання результатів економічного аналізу для управління. Крім того, своєчасна та доречна аналітична інформація дає можливість оперативно оцінити минулі, теперішні чи майбутні події, вжити необхідних заходів для виправлення ситуації або її поліпшення. Дані аналізу є інформацією, яка використовується для прогнозування економічних процесів і подій. Принцип дієвості передбачає також обмеження зайвої інформації, яка непотрібна для прийняття управлінських рішень.

Принцип ефективності економічного аналізу означає, що витрати на його проведення повинні бути найменшими (мати багаторазовий аспект) при оптимальній глибині аналізу та його комплексності. З цією метою, крім доцільності організації економічного аналізу, при його проведенні повинні широко використовуватися провідні методики, засоби, які знижують трудомісткість роботи аналітика. У першу чергу, застосовують більш раціональні методи збирання та зберігання даних, впроваджують у практику економічного аналізу використання комп'ютерної техніки та інших технічних засобів⁶.

⁶ Крім наведених принципів виділяють принципи рейтингової оцінки, демократичності, плановості тощо.

2.3. Види економічного аналізу

Класифікація економічного аналізу має суттєве значення як для визначення методики досліджень, так і для організації аналітичного процесу. Розробка спеціальних методичних прийомів економічного аналізу базується на науково обґрунтованій класифікації його видів, обумовленій потребами практики управління.

Відмінність цілей і завдань діяльності суб'єктів господарювання обумовлює необхідність застосування того або іншого виду аналізу, різних методів і прийомів його проведення, ув'язки їх в часі та просторі. У цих умовах, щоб забезпечити найбільш раціональне використання можливостей економічного аналізу, необхідною є класифікація його видів.

У аналітичній практиці використовуються різноманітні види⁷ економічного аналізу залежно від строків проведення, об'єктів і суб'єктів, змісту аналітичних програм та інших ознак. У табл. 2.2 наведено основні види аналізу відповідно до їх класифікаційних ознак.

Таблиця 2.2. Типологія видів економічного аналізу

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Вид економічного аналізу</i>
За суб'єктами	Внутрішній і зовнішній
За часом дослідження	Попередній (перспективний, стратегічний), оперативний (ситуаційний), ретроспективний (наступний, історичний, “посмертний”)
За просторовою ознакою	Внутрішньогосподарський і міжгосподарський
За об'єктами управління	Техніко-економічний, соціально-економічний, економіко-статистичний, економічно-екологічний, маркетинговий.
За методикою дослідження	Порівняльний, діагностичний, факторний, маржинальний, комерційних ризиків, функціонально-вартісний тощо
За змістом	Комплексний, локальний, тематичний
За повнотою охоплення об'єктів	Суцільний і вибірковий
За рівнем автоматизації робіт	Ручний, комп'ютеризований, автоматизований.

Відмінними ознаками кожного виду аналізу є: цільова спрямованість, завдання, об'єкти дослідження, джерела інформації, методика проведення.

Внутрішній та зовнішній аналіз Пріоритетними напрямками розвитку теорії та практики аналізу на мікрорівні є внутрішній та зовнішній аналіз. Саме ці два види економічного аналізу визначають організаційні та економічні аспекти подальшого дослідження. Залежно від

⁷ У окремих навчальних посібниках [Меє В.О. Економічний аналіз. – К.: КНЕУ, 2001. – с. 12-14] розглядаються:

– види економічного аналізу: 1) управлінський аналіз; 2) фінансово-економічний аналіз; 3) функціонально-вартісний аналіз;

– напрями аналізу: 1) за часом проведення; 2) за періодичністю; 3) за змістом програми; 4) за методами вивчення об'єктів аналізу; 5) за користувачами.

потреб користувачів, їх мотивації, очікуваних вигод від результатів аналізу, використовується відповідна інформаційна база.

Внутрішній економічний аналіз спрямований на системне та комплексне дослідження діяльності суб'єкта господарювання і розвитку структурних підрозділів для забезпечення найбільш повного використання та приросту його економічного потенціалу. Він базується на повній економічній інформації (плановій, обліковій, нормативній) і може здійснюватися як спеціалізованим підрозділом (бюро, відділом економічного аналізу), так і всіма економічними службами з великою кількістю залучених зацікавлених суб'єктів. У методологічному плані внутрішній аналіз охоплює різні прийоми та способи факторного аналізу, використовує систему різноманітних показників і коефіцієнтів (можлива найрізноманітніша деталізація та диверсифікація) проводиться безпосередньо на підприємстві для потреб оперативного, короткострокового і довгострокового управління (результати такого аналізу, як правило, є конфіденційними).

Зовнішній економічний аналіз спрямований на оцінку місця суб'єкта господарювання у ринковому середовищі для визначення стратегії і тактики економічних відносин, взаємовідносин з контрагентами та суб'єктами тощо.

Особливостями зовнішнього аналізу є:

⇒ *інформаційна база*: проводиться на підставі даних публічної звітності (фінансової, статистичної, податкової) та іншої інформації, що отримується державними органами;

⇒ *суб'єкти-виконавці*: органи господарського управління, банки, фінансові органи, акціонери, інвестори, спеціалізовані аудиторські консалтингові фірми, контрагенти (постачальники, покупці);

⇒ *методичні прийоми*: широке використання статистичних прийомів аналізу (групування, середні величини, динамічні ряди), економіко-математичних методів і моделей (моделі міжгалузевого балансу, матриці багатокритеріальної оптимізації тощо), порівняльного (міжгалузевого, міжгосподарського, міжрегіонального) аналізу;

⇒ *результати*: за запитами користувачів, як правило, в стратегічному або ретроспективному аспектах, для формування цільових програм, концепції економіко-соціального розвитку, прийняття рішень щодо взаємовідносин з конкретним суб'єктом господарювання.

Зовнішній економічний аналіз і його результати дозволяють ефективно регулювати й використовуються як економічне підґрунтя щодо суб'єктів господарювання за загальнонаціональними інтересами, ділового партнерства, водночас, забезпечуючи повну конфіденційність інформації і комерційну таємницю.

**Попередній,
оперативний і
ретроспективний
аналіз**

Економічний аналіз поділяється на попередній (стратегічний, перспективний, прогнозний), оперативний (поточний) і ретроспективний (наступний) відповідно до змісту часових етапів і функцій управління⁸.

Ефективність функціонування підприємства значною мірою залежить від перспектив його розвитку. Тому на підприємстві розроблюються стратегічні цілі та визначаються завдання, стратегія і тактика їх досягнення.

Попередній економічний аналіз проводиться до початку будь-яких господарських операцій і пов'язаний з прогнозуванням, перспективним і поточним плануванням, з вибором і обґрунтуванням варіантів управлінських рішень. Цільова спрямованість такого виду аналізу – проекція минулого і теперішнього стану об'єкта на перспективу, з урахуванням спадковості чи певної стійкості зміни параметрів.

Перспективний аналіз на підставі дослідження діяльності підприємства дає можливість визначити позитивні та негативні тенденції в його розвитку, що намітилися, дати їм кількісну і якісну оцінку, з'ясувати ступінь їх впливу в перспективі. На підставі висновків попередніх аналітичних і прогнозних робіт визначаються критичні проблеми, фактори розвитку та перспективні напрями діяльності. Використання перспективного аналізу надає господарюючим суб'єктам додаткові конкурентні переваги, знижується невизначеність та ризик. Аналіз майбутнього дозволяє своєчасно захистити бізнес від негативних проявів навколишнього середовища, використовувати нові перспективні можливості, які в поточний момент ще не достатньо проявилися.

Перераховані завдання обумовлюють застосування досить складних і трудомістких прийомів та способів: кореляційно-регресійного аналізу, екстраполявання, методу аналогії, експертних оцінок, моделювання тощо і звичайно на базі комп'ютерних технологій.

Більш детально змістове наповнення, організація і методика стратегічного аналізу розкриті в розділі 3.

Оперативний економічний аналіз є підставою для прийняття рішень з регулювання поточної діяльності, використовується на всіх рівнях управління, але його питома вага в загальному обсязі управлінських рішень підвищується при наближенні безпосередньо до об'єкта управління окремих підрозділів підприємства. Такий вид аналізу полягає у забезпеченні управління своєчасною дієвою інформацією про зміну економічної ситуації, причини цієї зміни, відхилення від регламентованих параметрів з метою своєчасного прийняття

⁸ Етапи управління: 1) етап попереднього управління (функція планування); 2) етап оперативного управління (функція організації та регулювання управління); 3) заключний етап управління (функція контролю).

рішень, спрямованих на попередження та усунення негативних змін і ефективне маневрування наявними ресурсами. Оперативний аналіз виступає системою щоденного спостереження⁹ й оцінки відхилень фактичного стану досліджуваного об'єкта від регламентованих показників, виявлення причин і відповідальних осіб з метою швидкого втручання у необхідних випадках для забезпечення безперервного та ефективного функціонування суб'єкта господарювання.

Оперативний аналіз має такі особливості:

⇒ *інформаційна база*: оперативно-виробничі плани, дані оперативного обліку, оперативний облік за центрами відповідальності та витрат; облік норм і відхилень від них, за умови реального впровадження нормативного методу обліку витрат і калькулювання; відповідна нормативна база; матеріали безпосередніх спостережень за діяльністю; оцінки спеціалістів-експертів тощо;

⇒ *методичний інструментарій*: використовуються, як правило, спрощені прийоми та способи (абсолютні, відносні величини, прийом порівняння);

⇒ *організація і результативна інформація*: оперативний аналіз є ефективним в умовах комп'ютерної організації аналітичного процесу, широкого використання сучасних комп'ютерних технологій. За результатами аналітичних досліджень передбачається: складання оперативних аналітичних відомостей на певну дату чи за короткий проміжок часу, в яких міститься характеристика досліджуваних процесів за нормативним і фактичним значенням показників, їх відхилення на певну дату з наростаючим підсумком з початку аналізованого періоду, за місцем виникнення та винними особами;

⇒ *переваги*: достовірність – можливість проведення оцінок і прийняття адекватних рішень за інформацією, що не систематизується і не зазнає статистичної обробки; оперативність та дієвість (час проведення аналізу максимально наближений до часу здійснення господарських процесів, що полегшує і прискорює прийняття відповідних управлінських рішень; дає можливість своєчасно вживати заходи, спрямовані на недопущення й упередження розвитку негативних змін і використання сприятливих умов); масовість (можливість суцільного спостереження господарських процесів у будь-якому місці і за будь-який час при широкому залученні зацікавлених осіб).

⇒ *недоліки*: відсутність системного та комплексного підходу в оцінці, діагностиці й пошуку напрямів підвищення ефективності діяльності.

Ретроспективний аналіз полягає у системному комплексному дослідженні результатів господарської діяльності підприємства, стану та розвитку економічних об'єктів за певний аналітичний період (рік, квартал, місяць тощо). Такий аналіз надає можливість здійснити оцінку, діагностику і пошук за всіма об'єктами, за широким колом показників і напрямів.

⁹ Оперативний аналіз значною мірою орієнтований на оцінку виконання часових, змінних і добових завдань і, як правило, проводиться за обмеженим і таким, що періодично переглядається, колом показників і параметрів для швидкого реагування зі сторони менеджерів.

Ретроспективний аналіз тісно пов'язаний з попереднім. Без ретроспективного аналізу неможливо зробити перспективний. Економічний аналіз результатів діяльності за минулі періоди дозволяє вивчити тенденції, закономірності, виявити невикористані можливості тощо. Це має важливе значення при обґрунтуванні рівня економічних показників на перспективу. Вміння бачити перспективу дає саме ретроспективний аналіз, який є основою перспективного аналізу. В свою чергу, від глибини та якості попереднього аналізу на перспективу залежать результати ретроспективного аналізу. Якщо прогностичні показники недостатньо обґрунтовані та реальні, тоді наступний аналіз виконання прогнозу взагалі не має сенсу та потребує попередньої оцінки обґрунтованості прогностичних показників.

Можливості ретроспективного аналізу значно ширші, оскільки його здійснення можливе за всіма критеріями наукового дослідження, діяльність підприємства вивчається комплексно та всебічно за звітними даними за відповідний період. При проведенні ретроспективного аналізу використовуються різноманітні прийоми і способи, широка інформаційна база, методики такого аналізу є достатньо глибоко розробленими.

Ретроспективний економічний аналіз має й певні недоліки: 1) зниження дієвості через відірваність у часі від господарських процесів і вжитих заходів; 2) орієнтація на систематизовану інформацію, яка зазнає певної статистичної обробки, що зменшує достовірність висновків і пропозицій.

Галузевий і міжгалузевий аналіз За *галузевою ознакою*, яка ґрунтується на суспільному поділі праці, аналіз поділяється на галузевий і міжгалузевий. *Галузевий аналіз* – аналіз, методика якого враховує специфіку окремих галузей економіки (промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, торгівлі тощо). Необхідність дослідження специфіки різних галузей економіки обумовлює потребу розробки методики аналізу з урахуванням особливостей і умов кожної з них.

Взаємозв'язки окремих галузей, наявність внутрішнього зв'язку між ними викликають необхідність розробки міжгалузевого аналізу. *Міжгалузевий економічний аналіз* є теоретичною та методологічною основою економічного аналізу в усіх галузях національної економіки. Він дозволяє виявити взаємозв'язки окремих галузей, наявність внутрішніх зв'язків між ними, найбільш загальні методологічні риси й особливості господарської діяльності, узагальнити досвід економічного аналізу в різних галузях економіки; збагачує зміст економічного аналізу в цілому і галузевого зокрема.

Внутрішньогосподарський і міжгосподарський аналіз За *просторовою ознакою* виділяється аналіз внутрішньогосподарський і міжгосподарський. *Внутрішньогосподарський аналіз* вивчає діяльність лише підприємства, що досліджується, та його структурних підрозділів. При *міжгосподарському* аналізі порівнюються результати діяльності двох або більше суб'єктів господарювання, що дає можливість надати більш об'єктивну оцінку ефективності діяльності підприємства, вивчити невикористані резерви господарювання.

Аналіз за об'єктами управління

Важливе значення має класифікація економічного аналізу за об'єктами управління. Керована система (система, якою управляють), як зазначалося в темі 1, складається з окремих підсистем: економіки, техніки, технології, організації виробництва, соціальних умов праці, природоохоронної діяльності тощо. При цьому виділяють:

⇒ **економіко-статистичний аналіз** – проводять статистичні органи. Застосовується для вивчення масових суспільних явищ на різних рівнях управління галузі, регіону, держави в цілому.

⇒ **техніко-економічний аналіз** – здійснюють технічні служби підприємства; об'єктом є технічні процеси, що використовуються для виробництва продукції із заданими властивостями та пов'язані з цим матеріальні, трудові й фінансові витрати, а його предметом – причинно-наслідкові зв'язки, що є результатом взаємодії технічних та економічних процесів. Основне завдання техніко-економічного аналізу – оптимізація способів і форм створення конкурентоздатної продукції з мінімальними витратами на її виробництво. Для цього використовуються прийоми технічного й економічного аналізу, що дозволяє підвищити рівень і якість аналітичної роботи. На базі даних техніко-економічного аналізу визначаються граничні виробничі можливості наявних потужностей, рівень їх використання, вирішуються завдання завантаження устаткування, можливість і доцільність зміни режиму його діяльності, визначаються напрями підвищення виробничої потужності підприємства – технічне переозброєння, реконструкція, розширення;

⇒ **соціально-економічний аналіз** – проводять економічні служби підприємства, статистичні органи. Підприємство є складною соціально-економічною системою, де поряд з господарською діяльністю відбуваються і соціальні процеси¹⁰. Завдання аналізу – дослідження можливостей подальшого соціально-економічного розвитку колективів, підвищення трудової мотивації та її впливу на економіку підприємства. Об'єктом аналізу є соціальні процеси та їх вплив на результати діяльності, предметом дослідження – причинно-наслідкові зв'язки, які визначають соціально-економічний розвиток трудового колективу. Розвиток соціальної сфери вимагає певних фінансових ресурсів, які можуть бути отримані за рахунок підвищення ефективності діяльності, що у свою чергу залежить від рівня задоволення соціальних потреб. Вивчення соціальних процесів дозволяє виявити негативні та позитивні тенденції, розробити пропозиції щодо розвитку соціальної інфраструктури та включити їх у колективні договори на підприємствах;

⇒ **економіко-екологічний аналіз** – здійснюється службами охорони навколишнього середовища. Досліджується взаємодія екологічних та економічних процесів, пов'язаних зі збереженням і покращанням

¹⁰ Соціальні процеси виражаються у створенні нормальних умов праці, які забезпечують допустимі норми шуму, затемнення, освітлення, вібрації, температури тощо; розвитку соціальної інфраструктури та інших аспектів праці й побуту працюючих.

навколишнього середовища та витратами на екологію. Основним завданням екологічного аналізу є дослідження причин, які погіршують екологічну ситуацію, та розробка відповідних управлінських рішень. Об'єктом дослідження є екологічні та економічні процеси, пов'язані з покращанням екологічної ситуації; предметом – причинно-наслідкові зв'язки, що є результатом взаємодії екологічних й економічних процесів з покращання взаємодії суб'єкта і природи;

⇒ *маркетинговий аналіз* – проводить служба маркетингу. Застосовується для вивчення зовнішнього середовища функціонування підприємства для вивчення ринків збуту, ринків сировини, вивчення конкурентоспроможності підприємства, для вивчення попиту і пропозиції, формування цінової політики, вивчення комерційних ризиків (ризикового прибутку), для розробки тактики і стратегії маркетингової діяльності. Дослідження зовнішнього середовища є складовою стратегічного аналізу (див. частину 3).

Аналіз за методикою *За методикою вивчення об'єктів* виділяються такі види економічного аналізу:

⇒ *порівняльний* – відбувається, як правило, порівняння звітних показників про результати діяльності з прогнозними показниками, даними минулих років, іншим підприємством; тобто передбачає застосування, переважно, прийому порівняння;

⇒ *діагностичний* – спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу економічних процесів на підставі типових ознак, характерних тільки для даного порушення (знання причини дає можливість швидко і точно встановити характер порушень, не виконуючи додаткових розрахунків);

⇒ *факторний* – направлений на виявлення величини впливу факторів на приріст і рівень результативних показників (див. тему 5). Основні види такого аналізу відповідно до взаємозв'язку між факторними показниками і результативними: детермінований і стохастичний;

⇒ *“Витрати-обсяг-прибуток”* (CVP-аналіз Cost-Volume-Profit Analysis, маргінальний аналіз) – вивчення взаємозв'язку та співвідношення витрат, обсягу і прибутку, розподілу витрат на постійні та змінні. Цей аналіз дає можливість управляти валовим прибутком, оптимізувати його параметри залежно від відхилень рівнів обсягу, питомих змінних витрат, ціни одиниці продукції тощо;

⇒ *функціонально-вартісний аналіз (ФВА)* – базується на функціях, які виконує об'єкт, і зорієнтований на оптимальні методи їх реалізації на всіх стадіях життєвого циклу продукції (робіт, послуг). Його призначення полягає в тому, щоб виявити та попередити зайві витрати за рахунок ліквідації непотрібних вузлів, деталей, спрощення конструкції виробу, заміни матеріалів тощо. Об'єктом дослідження виступають функції (споживчі властивості) виробів і обумовлені ними вартості. Предметом є причинно-наслідкові зв'язки між споживчою вартістю та вартістю конкретних видів продукції (робіт, послуг).

Для проведення аналізу використовується звітна, облікова, конструкторсько-технологічна, нормативна та позаоблікова інформація.

ФВА є важливою частиною системного аналізу, відрізняється творчим характером аналітичних досліджень, новим мисленням, широким використанням евристичних методів; виступає самостійною галуззю знань і, водночас, може бути широко використаний як метод в економічному аналізі. Для вирішення завдань ФВА використовуються як традиційні порівняно прості калькуляційні розрахунки, так і економіко-математичні методи оптимізації, що реалізуються за допомогою комп'ютерних програм.

ФВА проводять групи спеціалістів, до складу яких входять економісти, конструктори й технологи. Він здійснюється у декілька етапів: інформаційно-підготовчий, аналітичний, творчий, дослідний і впроваджувальний. Економісти виконують перші два етапи, серед яких найважливішим є аналітичний, коли проводиться аналіз функцій з погляду на їх техніко-економічне призначення і виробничі витрати. Найбільша результативність ФВА досягається на стадіях створення продукту.

Суцільний і вибірковий аналіз За охопленням об'єктів, що вивчаються, аналіз поділяється на суцільний і вибірковий. При суцільному аналізі висновки надаються після вивчення всіх без винятку об'єктів, при вибірковогому – за результатами обстеження тільки частини об'єктів.

Комплексний, локальний і тематичний аналіз За змістом розрізняють комплексний (повний аналіз всієї діяльності підприємства), локальний (аналіз діяльності окремих підрозділів) і тематичний (дослідження окремих питань, які в даний момент найбільше цікавлять).

При комплексному (повному) аналізі всі показники вивчаються у взаємозв'язку та взаємозумовленості, розраховується вплив окремих показників на інші, більш загальні. Тематичний аналіз у ряді випадків можна розглядати як частину комплексного, його подальше поглиблення.

Ручний, комп'ютеризований, автоматизований аналіз Проведення економічного аналізу може здійснюватися ручним, комп'ютеризованим і автоматизованим способами¹¹. При ручному способі проведення економічного аналізу розрахунки виконуються вручну. За такого способу власнику надавалися громіздкі зведення, складні таблиці, непридатні для оперативного аналізу та прийняття рішень. Інформація, що надходила з запізненням, констатувала показники роботи підприємства за минулий період і не надавала оперативних даних, необхідних для поточного та стратегічного управління.

¹¹ Автоматизація – це використання технічних засобів, економіко-математичних методів та систем управління, що звільняються людину частково або повністю від безпосередньої участі у процесах отримання, перетворення, передачі та використання енергії, матеріалів або інформації. Комп'ютеризація – це широке впровадження ЕОМ в різноманітні сфери людської діяльності [Современный энциклопедический словарь. – Изд.-во “Большая Российская Энциклопедия”, 1997].

Автоматизоване проведення економічного аналізу передбачає заміну ручної праці аналітиків будь-яким іншим – механізованим або комп'ютеризованим. Основним призначенням такого способу є підвищення ефективності та оперативності праці аналітика з метою оптимізації управління. Автоматизація процесу проведення економічного аналізу може здійснюватися з використанням машин і механізмів та засобів обчислювальної техніки.

Комп'ютеризований спосіб проведення економічного аналізу полягає у виконанні аналітичних розрахунків засобами обчислювальної техніки. Основним завданням організації економічного аналізу в комп'ютерному середовищі є забезпечення прийняття своєчасних науково обґрунтованих управлінських рішень щодо різних аспектів діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням великої кількості внутрішніх і зовнішніх факторів впливу. Характерним при організації та проведенні економічного аналізу в комп'ютерному середовищі є підвищення системності та дієвості економічного аналізу, врахування широкого кола внутрішніх і зовнішніх факторів, які здійснюють вплив на досліджуваний об'єкт, підвищення достовірності та надійності отриманих результатів економічного аналізу, що забезпечується оперативним коригуванням даних бухгалтерського обліку; економія робочого часу, зниження трудомісткості робіт, можливість коригування здійснених розрахунків та підвищення їх точності, розширення можливостей реалізації аналітичних досліджень.

У сучасних умовах складність розробки програмного забезпечення автоматизованої системи економічного аналізу визначена не лише різноманітністю напрямів господарської діяльності підприємств різних галузей економіки, їх форм власності, але й різноманітністю видів і завдань аналітичної роботи, необхідної для ефективного управління підприємством у складних і динамічних ринкових умовах.

Існують й інші класифікаційні ознаки та види економічного аналізу.

Найбільш популярною класифікацією, починаючи з 90-х рр. XX століття, є та, що передбачає виділення фінансового та управлінського аналізу.

Існує два протилежних підходи, що започатковані представниками:

⇒ Московської школи аналітиків під керівництвом проф. А.Д. Шеремета: розподіл аналізу на фінансовий та управлінський зумовлено розподілом системи бухгалтерського обліку в масштабі підприємства на фінансовий та управлінський (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Основні функції економічного аналізу¹²

⇒ Санкт-Петербурзької школи аналітиків під керівництвом проф. В.В. Ковальова: аналіз фінансово-господарської діяльності ділиться на два види: фінансовий і внутрішньофірмовий. Логіка розподілу базується на тому, що інформаційні ресурси підприємства, яке потенційно має аналізуватися, ділиться на загальнодоступний та обмеженого користування¹³.

На практиці окремі види економічного аналізу в чистому вигляді зустрічаються рідко, але знання найважливіших принципів їх організації і методик проведення є необхідним. На кожному рівні управління щоденно приймається багато рішень, для обґрунтування яких використовуються різні види економічного аналізу. Удосконалення підходів до класифікації видів і форм економічного аналізу дозволяє сформулювати чітку структуру побудови методологічного апарату науки, систематизувати теоретичні напрацювання, визначити тенденції подальшого розвитку.

2.4. Зв'язок економічного аналізу з іншими дисциплінами

Процес диференціації наук діалектично пов'язаний з їх інтеграцією. Це сприяло тому, що сформувавшись в самостійну науку, економічний аналіз комплексно та системно використовує дані, а в окремих ситуаціях способи та прийоми дослідження, притаманні іншим економічним і неекономічним наукам.

У наукознавстві існує декілька підходів до класифікації економічних наук (за ступенем абстракції предмету, залежно від відношення до економічної системи в цілому або до окремої її частини, за призначенням наук і їх зв'язку з практикою. Відповідно, економічний аналіз відносять до групи прикладних економічних наук, інформаційно-аналітичних наук, функціональних наук. У класичному підручнику представника московської школи проф. А.Д. Шеремета наведена класифікація економічних наук за такою схемою (рис. 2.3).

¹² Детальніше Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 366 с. – С. 105.

¹³ Детальніше Ковалев В.В. Финансовый анализ: методика и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с. Пропозиції авторів представлені в різноманітних публікаціях, зокрема, Вісник ЖДТУ – 2006. – № 3 (37).

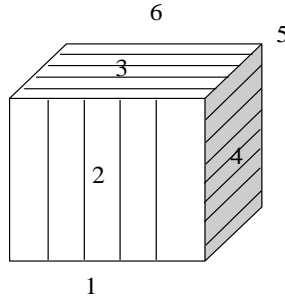

Рис. 2.3. Класифікація основних груп економічних наук¹⁴

1. Загальнотеоретичні фундаментальні науки охоплюють весь куб – економічна теорія (політична економія), історія економічних вчень; предмет дослідження: економічні, виробничі відносини і продуктивні сили в сукупності.

2. Галузеві науки розсікають куб у галузевому розрізі – промисловість, будівництво, сільське господарство тощо.; предмет дослідження: економічні, виробничі відносини і продуктивні сили в розрізі окремих галузей.

3. Територіальні науки розсікають куб у регіональному розрізі – світове господарство та міжнародні економічні відносини; предмет дослідження: економічні, виробничі відносини і продуктивні сили в розрізі регіонів.

4. Спеціальні науки розсікають куб у розрізі окремих економічних відносин або їх сукупностей. Фінанси, грошовий обіг, кредит, економіка праці тощо; предмет дослідження: певна сукупність однорідних відносин і пов'язаних з нею продуктивних сил.

5. Функціональні науки охоплюють куб за гранями. Бухгалтерський облік, статистика, економічний аналіз, планування, контроль; предмет дослідження: певна основна (головна) функція управління.

6. Суміжні з економікою науки доторкуються з кубом і його визначеними розрізами і гранями із зовнішньої сторони. Історія економічної думки, економічна географія, економіка природокористування, економічна кібернетика тощо; предмет дослідження включає частково економічні, виробничі відносини.

Розвиток і диференціація економічних наук відбувається у кожній групі й на стику окремих груп. Становлення науки викликане практичною потребою суспільства, а також пов'язано з розвитком самої науки в цілому і її окремих галузей. Диференціація наук не передбачає повного відокремлення науки, а відповідно до рис. 2.3 передбачає взаємозв'язок між групами наук і окремими науками. Економічний аналіз знаходить свої місце в будь-якій економічній і суміжній з економікою науці та будь-якій практичній діяльності в галузі економіки.

Поглиблення аналітичної роботи на різних рівнях економічної системи зумовили необхідність інтеграції розрізнених форм економічного аналізу, характерних для облікової науки (статистики, планування), науки управління

¹⁴ Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 366 с. – С. 25.

(менеджменту). Саме функціональна диференціація науки управління зумовила необхідність виділення економічного аналізу як для обґрунтування та оцінки управлінських рішень, так і для реалізації завдань інших функціональних систем знань (планування, обліку, контролю тощо).

Виникнення економічного аналізу на межі таких наук як економіка, фінанси, маркетинг, менеджмент, бухгалтерський облік, статистика спричинило те, що без знань з економічних дисциплін неможливо провести глибокі аналітичні дослідження. Тісні та зворотні зв'язки економічного аналізу із менеджментом, маркетингом, плануванням, для яких він є певною методологічною базою, елементом методики.

Економічний аналіз і економічна теорія Теоретичною і методологічною основою всіх економічних наук, у тому числі й економічного аналізу, є економічна теорія.

Економічна теорія вивчає основи суспільного виробництва і закони його функціонування та розвитку; проблеми виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ на макrorівні. Ці закони визначають економічні процеси в будь-якому суспільстві, виражаючи типові, стійкі, причинно-наслідкові зв'язки й залежності. Економічний аналіз, ґрунтуючись на економічній теорії, досліджує дію економічних законів, які виражають основний напрям розвитку певної господарської одиниці та проявляються в закономірностях і тенденціях стратегії її діяльності.

Базис, яким є економічна теорія, озброює аналітиків відповідною системою економічних показників і понять, таких як ціна, прибуток, витрати, собівартість тощо. Знаючи економічну сутність, можна кількісно виразити ці показники та проводити їх вивчення, встановлювати відхилення, тенденції змін, відповідність вимогам ринку, відслідковувати можливі диспропорції і визначити способи їх подолання.

Численні аналітичні дослідження нагромаджують статистичні дані про дію окремих економічних законів. Вивчення цих даних дає можливість сформулювати нові, раніше невідомі закони, здійснювати прогнози на макро- та мікроекономічному рівнях.

Економічний аналіз і галузеві економіки Оскільки загальні закони економічного розвитку по-різному діють в окремих галузях економіки, аналіз діяльності підприємств не може не спиратися на відповідні галузі економіки. Звідси випливає зв'язок аналізу з такими науковими дисциплінами як економіка промисловості, сільського господарства, будівництва, торгівлі тощо. Причому зв'язок між економічним аналізом і галузевими економіками не односторонній: використання аналітичних досліджень цими науками сприяє їх власному розвитку.

Економічний аналіз і бухгалтерський облік Найбільш тісно взаємопов'язаними є економічний аналіз і бухгалтерський облік. Цей зв'язок має подвійний характер. Дані оперативного та бухгалтерського обліку, бухгалтерська звітність є головним джерелом інформації для економічного аналізу підприємства, джерелом, що забезпечує документальне обґрунтування

аналітичних висновків. Частка бухгалтерської інформації у складі інформаційної бази досягає 70 %.

Використовуючи дані обліку та звітності, економічний аналіз одночасно висуває вимоги щодо їх удосконалення та розвитку, сприяє раціональній організації облікової роботи з метою отримання повноцінної достовірної економічної інформації.

Не знаючи методики бухгалтерського обліку та змісту звітності, важко підібрати для аналізу необхідні матеріали та перевірити їх достовірність. З іншого боку, вимоги, які висуваються до економічного аналізу, так чи інакше переадресовуються бухгалтерському обліку. Саме те, що бухгалтери почали першими аналізувати діяльність підприємств є природним. Кожен бухгалтер, отримавши дані про результати господарювання підприємства, цікавиться станом засобів і джерел їх утворення, використанням підприємством резервів для збільшення прибутку тощо.

Економічний аналіз і статистика Економічний аналіз і статистика взаємопов'язані, через те, що:

⇒ дані статистичного обліку та звітності, матеріали вибіркового спостережень є джерелом для економічного аналізу, його інформаційною базою;

⇒ статистичні способи та прийоми обробки економічної інформації (відносні та середні величини групування, індекси, кореляція, регресія тощо) використовуються в економічному аналізі.

Проте, між економічним аналізом і статистикою існують відмінності. Аналітичні розробки статистичних органів пов'язані переважно з масовими соціально-економічними явищами, процесами і проводяться найчастіше на галузевих, регіональних і загальнодержавному рівнях. Економічний аналіз діяльності підприємств охоплює дані на мікроекономічному рівні та в більшості випадків ґрунтується на даних бухгалтерського обліку.

Економічний аналіз і планування Кожне підприємство в ринкових умовах починає свою діяльність з ретельно розробленого та науково обґрунтованого бізнес-плану, складання якого починається з докладного аналізу ідеї справи, яку збираються розпочати, оцінки її доцільності, реалістичності, перспективності та економічної ефективності. При цьому будь-який з розділів бізнес-плану неможливо відповідним чином обґрунтувати без використання аналітичних способів і прийомів.

Економічний аналіз, завершуючи економічну роботу підприємства, забезпечує підпорядкованість окремих її складових частин виконанню прогнозів, договорів, планів. Планові показники визначають той рівень, який повинно досягнути підприємство згідно з прогнозом соціально-економічного розвитку на перспективу.

Планування є економічною наукою зі своїм специфічним предметом і методом. Планові показники – це критерії оцінки роботи підприємства. Складання науково обґрунтованих планів на всіх рівнях неможливе без

економічного аналізу. Вплив і дія аналізу виявляються не тільки в удосконаленні методів розробки планів, але й в організації їх виконання:

⇒ для формування плану доцільно проаналізувати різні його варіанти та вибрати найбільш оптимальний;

⇒ за даними аналітичних розрахунків можна встановити тенденції зміни тих показників, за якими розробляється план;

⇒ за допомогою аналізу простежуються темпи змін у середньому за період;

⇒ на стадії виконання плану економічний аналіз забезпечує виявлення рівня виконання в кожний конкретний момент, визначення недоліків і причин їх виникнення.

Отже, економічний аналіз є не лише засобом обґрунтування планів, але і контролю за їх виконанням. Планування починається і закінчується аналізом діяльності підприємства. Економічний аналіз підвищує рівень планування, його наукове обґрунтування.

Економічний аналіз і господарський контроль

Безпосередньо пов'язана з економічним аналізом така економічна дисципліна як контроль і ревізія. З одного боку, у процесі економічного аналізу використовуються матеріали документальних ревізій і деякі специфічні методи контролю і ревізії. З іншого боку, одержані аналітичні результати контролери застосовують з метою недопущення у майбутньому виявлених недоліків.

Економічний аналіз пов'язаний і з аудитом. Завданням аудиту є документальна перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку, достовірності й повноти фінансової звітності та її відповідності вимогам чинного законодавства. При аудиті часто проводиться комплексний аналіз, який дозволяє об'єктивно оцінити результати господарювання і розробити обґрунтовані рекомендації зі стратегії і тактики економічного та соціального розвитку підприємства.

У системі аудиту сутність аналітичних процедур, мета їх проведення, характеристика видів, порядку і методів виконання типових ситуацій регламентується стандартом аудиторської діяльності "Аналітичні процедури". Згідно з його тлумаченням аналітичні процедури, будучи одним із видів аудиторських процедур складаються із виявлення, аналізу та оцінки співвідношень між економічними показниками діяльності суб'єкта господарювання, що перевіряється. Ці процедури носять багатоцільовий характер, але основним їх призначенням є виявлення наявності або відсутності незвичайних або неправильно відображених фактів і результатів господарської діяльності, що визначають сфери потенційного ризику та вимагають особливої уваги аудиторів.

Напевно така цільова установка може застосовуватися тільки власне до аудиту. Разом з там аналітичні процедури, що розуміються в широкому значенні, здійснюються і на інших етапах. Основна мета проведення аналітичних процедур доповнюється рядом цільових установок, що мають допоміжний або конкретизуючий характер. Серед них:

⇒ вивчення діяльності суб'єкта господарювання;

⇒ оцінка фінансового стану суб'єкта господарювання і перспектив безперервності його діяльності. Може проводитися у двох аспектах: 1) аналіз фінансового стану клієнта, що має за мету обґрунтоване вираження думки аудитора про здатність клієнта продовжити в майбутньому функціонування в якості діючого підприємства протягом тривалого інтервалу, 2) аналіз фінансового стану клієнта, який проводиться для виявлення резервів підвищення ефективності його господарської діяльності;

⇒ виявлення фактів викривлення бухгалтерської звітності, скорочення кількості детальних аудиторських процедур;

⇒ поточні або разові консультаційні послуги;

⇒ аналіз власне діяльності аудиторської фірми.

Отже, бухгалтерський облік, аудит, економічний аналіз є взаємопов'язаними та взаємозумовленими в загальній інформаційній системі управління підприємством.

Економічний аналіз і фінансово-кредитні дисципліни Фінансово-кредитні дисципліни також мають зв'язок з економічним аналізом, насамперед, у застосуванні методичних положень аналізу для вивчення фінансових можливостей, способів зміцнення фінансових позицій, обґрунтування сум кредитів тощо.

З одного боку, без розуміння діючого порядку фінансування та кредитування, знання взаємозв'язку з фінансовими та кредитними органами й установами неможливо кваліфіковано проводити економічний аналіз.

З іншого боку, ряд інструментів фінансово-кредитної сфери (ставки податків, умови отримання кредитів, відсотків за використання кредитів тощо) постійно удосконалюються з урахуванням результатів аналізу, який показує ефективність впливу цих інструментів на діяльність суб'єктів господарювання.

Економічний аналіз і математичні науки Свого часу І. Кант зазначив: "у кожному знанні стільки істини, скільки в ньому математики". Зв'язок економічного аналізу та математики визначається тим, що для вивчення певної сфери знань необхідним є вивчення кількісних показників. Проте кількісний аналіз є доцільним лише тоді, коли визначено економічну природу категорії, явища, процесу, адже кількісні характеристики впливають з економічної природи та нею зумовлені.

Застосування математики в економічних дослідженнях і розрахунках поширюється, насамперед, на область змінних величин, пов'язаних між собою функціонально залежністю. Однак зв'язок між економічними явищами й показниками не завжди виражений у функціональній формі. Часто дослідженню підлягає кореляційна залежність. При цьому кореляційний аналіз, спираючись на математичний апарат, може привести до реальних результатів тільки в тому разі, коли він виходить з відповідних теоретико-економічних передумов.

Використання математики в економіці приймає і форму економіко-математичного моделювання. За допомогою економіко-математичної моделі

відображається той чи інший економічний процес. Така модель може бути сконструйована на підставі глибокого теоретичного дослідження економічної сутності процесу. Лише в такому випадку математична модель буде адекватною дійсному економічному процесу та об'єктивно відображати його сутність.

Підхід до побудови математичної моделі може бути індуктивним і дедуктивним. Використовуючи індуктивний метод, модель економічного процесу будується за допомогою часткового моделювання, що полягає в охопленні більш простих змінних економічного процесу, з наступним переходом від них до загальної моделі всього процесу. При дедуктивному методі спочатку будується загальна модель і лише на її основі конструюються часткові моделі, встановлюються алгоритми конкретних математичних розрахунків. Економіко-математичні моделі є обґрунтованими, якщо при їх конструюванні методи індукції та дедукції використовуються у поєднанні. Можливість зображення економічного явища за допомогою економіко-математичних моделей відкриває перед аналізом широкі можливості удосконалення прийомів, способів, техніки аналізу та деталізації аналітичної роботи¹⁵.

**Економічний аналіз і
технологія
виробництва**

Неможливо аналізувати процес виробництва, не розуміючи особливостей технології. Тільки освічений в технології економіст-аналітик може об'єктивно оцінити результати виробництва, надати рекомендації щодо їх покращання. Одночасно технологічні процеси потребують постійного удосконалення на підставі даних, отриманих шляхом проведення економічного аналізу.

Отже, економічний аналіз є наукою, яка сформувалася на основі диференціації та інтеграції багатьох наук. Вивчення курсу "Економічний аналіз" дає можливість узагальнити та систематизувати знання за багатьма навчальними дисциплінами, а також використовувати їх в практичній діяльності при управлінні економікою підприємства. У свою чергу, методичні прийоми і результати економічного аналізу використовуються в багатьох інших галузях сучасної науки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризувати предмет та об'єкти економічного аналізу.
2. Пояснити, хто відноситься до суб'єктів економічного аналізу.
3. Назвати та пояснити принципи економічного аналізу.
4. Назвати ознаки, що покладені в основу класифікації економічного аналізу.
5. Охарактеризувати види економічного аналізу за наступною схемою: завдання, зміст, організація.
6. Розкрити зв'язок економічного аналізу з іншими дисциплінами.

¹⁵ Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті. Навчальний посібник для студентів спец. 7.050106 "Облік і аудит". / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця, к.е.н., доц. М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 352 с.